314. ՈՐՈՏՆԱ ԲԵՐԴ. *միջնաբերդի մեջ, սալաքարի վրա.*

Այս է հանգիստ բարեպաշտ իշխանին արքայազուն Սմբատայ,
որ ի կէս աւուրս ի Քս. փոխեցաւ. յիշեցէք ի Քրիստոս. թվ. :ՊՀԹ:

Գերեզմանաքարի մյուս կողմում քանդակված է ձիավոր, մի ձեռքին խաչ, մյուսին՝ նիզակ, հետապնդում է իր առջևից փախչող 2 կենդանիների:

Փափազյան, Գիրք Ե., Ղալայան Գ., 154

Լ Ո Ր

Անցյալում եղել է մեծ գյուղ, այդ պատճառով էլ նրա անունով են կոչվել և ամբողջ ձորահովիտը և թե նրա միջով հոսող Որոտանի վտակը։

Գյուղի անունը հիշատակվում է Տաթևի վանքի սահմանները որոշող կալվածագրի մեջ՝ 839 թվից[1]։ Ստ. Օրբելյանի մոտ Լորը գտնվում է Ծղուկ գավառի ցուցակի մեջ և հարկի չափն է 12։

ԼՈՐՈՒՄ ԿԱՆ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

1. «Սպիտակ խաչ» կամ «Լորիկի խաչ». *գտնվում է գյուղից մոտ քառորդ կիլոմետր հյուսիս. դա մի շրջափակ խաչքար—կոթող է, կենտրոնում տեղավորված են երկու խաչքարեր՝ պատվանդանների վրա և բոլոր կողմերից ճարտարապետորեն ձևավորված ու ֆրոնտոնով պսակված։ Հուշարձանը շինված է սպիտակավուն քարով, որից առաջացել է և անունը։ Համաձայն արձանագրության կառուցված է 1271 թ։*

   Հուշարձանի շուրջը կան մի քանի տափակ ու մեծ գերեզմանաքարեր, խրված գետնի մեջ։
2. «Մառու» ս. Հովհաննես. *եկեղեցի. գտնվում է գյուղից մոտ 1/2 կիլոմետր հեռու, դեպի հարավ։ Թաղակապ և կոփածո քարերով շինված մի փոքրիկ շենք է. կանգուն վիճակում. հարավից ունեցել է գավիթ, որն այժմ բոլորովին փլած է. շինված է 1686 թ. հարավային պատի մեջ արտաքուստ ագուցված է 1423 թ. խաչքար։*
3. «Սարգսի խաչեր» *մատուռ. գտնվում է գյուղից դեպի հյուսիս-արևմուտք, մոտ 1/2 կիլոմետր հեռու, ձորամիջին, լեռնալանջի թեքության վրա. շինված է անտաշ և հասարակ քարերով և կիսագետնափոր է, մուտքն արևմտյան կողմից է. կանգուն է. շինված է 1345 թ։*
4. «Տունապան» *մատուռ. գտնվում է գյուղից հարավ-արևելք, գետակի աջ ափի այգիների մեջ. մնացել են հիմնապատերը, որոնց մոտ ընկած մի գրանիտե խաչքարի վրա միայն կա անթվական արձանագրություն, հավանաբար 12—13 դ.։*
5. *Ս. Գևորգ. եկեղեցի. գյուղամիջում. երկու մույթերի վրա թաղակապ շենք է. կանգուն է. շինված է 1666 թ. (արաբական թվանշաններով արձանագրության տակին ավելացված 1664 թ. գրված է հետագայում, սխալ հաշվի արդյունք է)։*

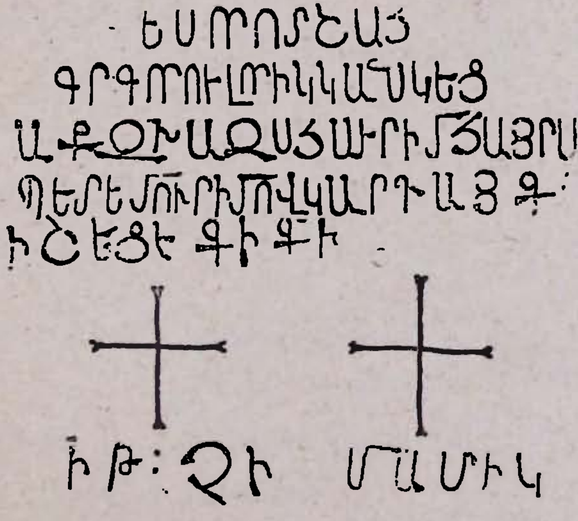

315. ԼՈՐ. «ՍՊԻՏԱԿ ԽԱՉ» կամ «ԼՈՐԻԿԻ «ԽԱՉ» *կոթող խաչքարի կամարակալ քարին և խաչքարի տակին. 6 տող.*

ԵՍ ՈՐՈՏՇԱՀ |, ԳՐԻԳՈՐ ՈՒ ԼՈՐԻԿ
ԿԱՆԿՆԵՑ|ԱՔ ՉԽԱՉՍ ՀԱՒՐ ԻՄ
ՀԱՅՐԱ|ՊԵՏԻ ԵՒ ՄՈՒՐ ԻՄ. ՈՎ
ԿԱՐԴԱՑՔ Յ|ԻՇԵՑԷՔ Ի ՔԻ. Ի ԹՎ.
:ՁԻ: ՄԱՄԻԿ:

Ղալայան, Գ. 102, (խիստ աղճատված)
Լուսանկ. տախտ. XXX, 118

[1] Ստ. Օրբելյան, 205, 232.

116. *«ԼՈՌԻԿԻ ԽԱՉ», կոթող-խաչքարի պատվանդանին. 5 տ.*

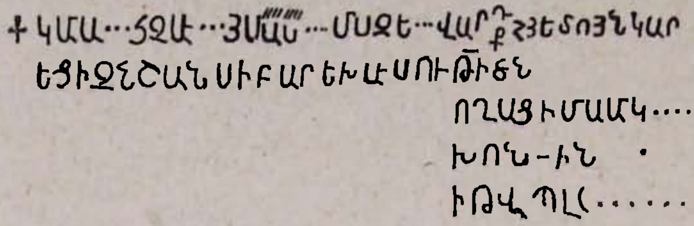

ԿԱՄԱ[Ի]Ն[Ւ] ՀԶԱԻՐԻՆ ՄՅ'...
ԵՄ] ՎԱՐԴ ՔԱՀԱՆԱ ՑԵՏՈՑ
ՆԿԱՐ|ԵՑԻ ԶՆՇԱՆՍ Ի ԲԱՐԵ-
ԽԱԻՍՈՒԹԻ ԾՆ|ՈՂԱՑ ԻՄ
ԱՄԿՄ. ԵՒ... ԽՈՆ-ԻՆ.
Ի ԹՎ. :ՊԼԶ:

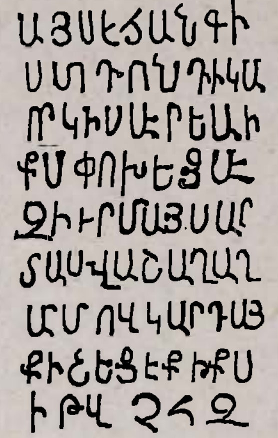

317. *«ԼՈՌԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում. գետնի մեջ խրված մեծ և տափակ գերեզմանաքարի երեսին. 9 տ.*

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻ|ՍՏ ԴՈՆԴԻԿԱ | ՈՐ ԿԻՍԱՅԻՐԵԱ
Ի | ՔՍ ՓՈԽԵՑԱՒ—ԶԻՒՐ ՄԱՅ[Ր]Ն] Ա[Ր]ՏԱՍ-
ՎԱՇԱՂԱՂ | ԱՐԱՐ. ՈՎ ԿԱՐԴԱՑ|Ք ԻՇԵՑԷՔ
Ի ՔՍ. Ի ԹՎ. :ՉՀԶ:

Լուսանկ. տախտ. XXXI, 119

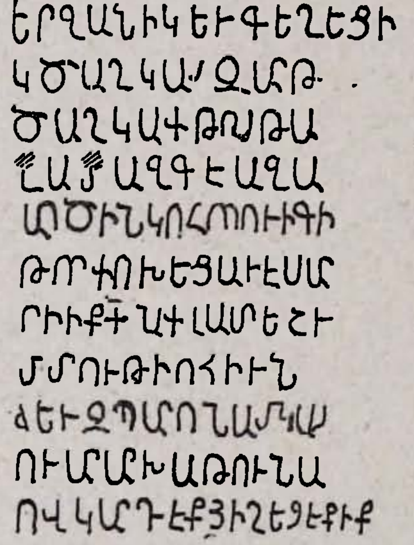

318. *«ԼՈՌԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում գետնի մեջ խրված մեծ և տափակ գերեզմանաքարի երեսին. 11 տ.*

ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻ|Կ, ԾԱՂԿԱՑԶԱՐԹ | ,
ԾԱՂԿԱՓԹՈՅԹ, Ա|ՋԱՏ ԱՋԴԷ ԱՋԱ,ՏԱԾԻՆ
ԿՈՀՏՈՒ ԻԴԻ|Թ. ՈՐ ՓՈԽԵՑԱՒ ԷՍ ՏԱՐ|Ի Ի
ՔՍ.....................ԵՒ ԶՊԱՐՍՆ ԱՄԿԱՑ | ՈՒ
ՄԱՄԱԽԱԹՈՒՆԱ|. ՈՎ ԿԱՐԴԷՔ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

Լալայանն ունի սկզբի մասն, աղճատված և խառնած նախորդների հետ. Գ. 162.

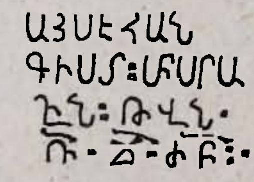

319. *«ԼՈՌԻԿԻ ԽԱՉ» հուշարձանի արևմուտքում. գերեզմանաքարի վրա. 4 տող.*

ԱՅՍ Է ՀԱՆ|ԳԻՍՏ ՄԻՍՐԱ|ՂԻՆ. ԹՎՆ :ՌՃԺԲ:

Լուսանկ. տախտ. XXXII, 122

320. ԼՈՌ. գյուղամիջի ս. Գևորգ եկեղեցու հարավային մուտքի կամարակալ քարին. 10 տող.

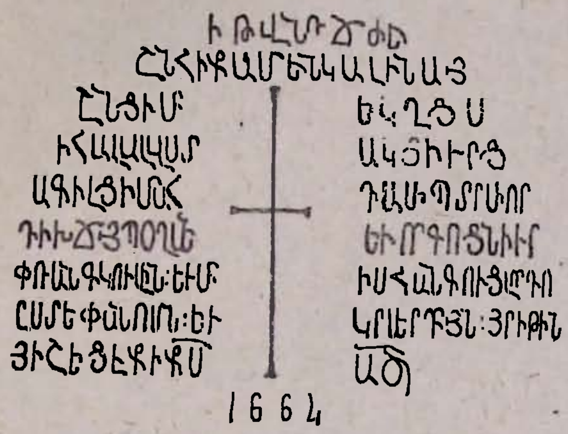

Ի ԹՎՆ ։ՌՃԺԵ։ | ՇՆՈՐՀԻլԻյՔ ԱՄԵ-
ՆլԱյԿԱԼԻՆ Ա̅Ց ՇլԻյՆլԵյՑԻ Ս̅Բ ԵԿլԵյ-
ՂլԵյՑլԻյՍ Ի ՀԱԼԱԼ ՎլԱյՍՏԱԿլՈյՑ
ԻՒՐլՈյՑ ԱԳլՈՒյԼլԵյՑԻ ՄԱՀԴԱՍԻ ՊԵՏ-
ՐՈՍԻ ՈՐԴԻ ԽլՈյՃլԱյՑ ՊՈՂլՈյՍԻՆ ԵՒ
ՈՐԴՈՑՆ ԻՒՐ ՓՌԱՆԴԿՈՒԼԻՆ ԵՒ ՄԻՒՍ
ՀԱՆԳՈՒՑլԵյԱԼ ՈՐԴՈ ԸՍՏԵՓԱՆՈՍԻՆ
ԵՒ ԿՐլՏյՍԵՐ ՈՐԴՈՑՆ ՑլԱյՐլՈյԻԹԻՆ.
ՑԻՇԵՑԻ՟Ք Ի Ք̅Ս Ա̅Ծ. 1664.

Ղալայան, Գ. 162—163
Լուսանկ. տախտ. XXXI. 120

321. ԼՈՌ. «ՍԱՐԳՍԻ ԽԱՉԵՐ» մատուռի հարավային պատին. ներքուստ. 11 տող.

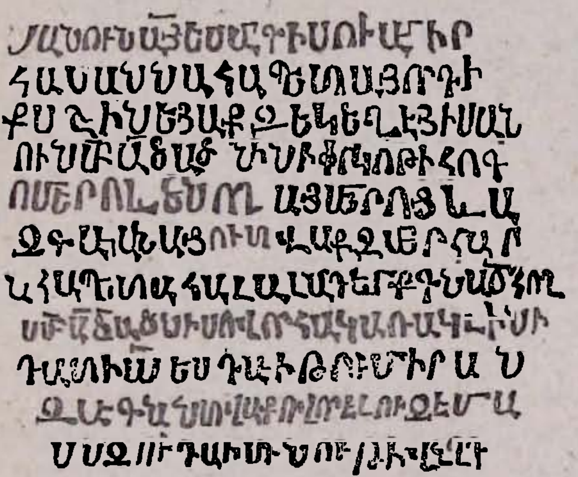

ՑԱՆՈՒՆ Ա̅Ց ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ ՈՒ ԱՄԻՐ |
ՀԱՍԱՆ ՆԱՀԱՊԵՏԱՑ ՈՐԴԻ|Ք̅Ս ՇԻՆԵ-
ՑԱՔ ԶԵԿԵՂԵՑԻՍ ԱՆ|ՈՒՆ Ս̅Բ Ա̅ԾԱԾ-
ՆԻՆ Ի ՓՐԿՈՒԹ̅Ի ՀՈԳ|Ո ՄԵՐՈ ԵՒ
ԾՆՈՂԱՑ ՄԵՐՈՑ ԵՒ Ա|ԶԳԱԿԱՆԱՑ.
ՈՒ ՏՎԱՔ ԶՄԵՐ ՀԱՐ| ՆԱՀԱՊԵՏՍ.
ՀԱԼԱԼ ԱՐԴԵՄՔ ԳՆԱԾ ՀՈՂՍ Ս̅Բ
ԱԾԱԾՆԻՍ. ՈՎ՝ ՈՐ ՀԱԿԱՌԱԿ ԼԻՆԻ
ԴԱՏԻ Ա̅Ց։ ԻՍ ԴԱՒԻԹ ՈՒ ՄԻՐԱՆ
ԶԱՒԳԱՆՆ ՏՎԱՔ, ՈՎ ՈՐ ԷԼ ՈՒԶԷ
ՄԱԱՆ ԶՈՒԴԱՒ ԱՌՆՈՒ. ԹՎ. ։ՋՂԴ։

Լուսանկ. տախտ. XXXI. 121

322. ԼՈՌ. այգիների մեջ, «Տոնապան» կոչված վայրում, խաչքարի վրա.

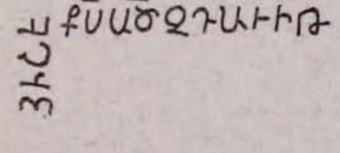

ՑԻՇԷ Ք̅Ս Ա̅Ծ ԶԴԱՒԻԹ.

323. ԼՈՐ. «ԾԱՌՈՒ» ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ եկեղեցու հարավային մուտքի կամարակալ քարին, արտաքուստ. 12 տող:

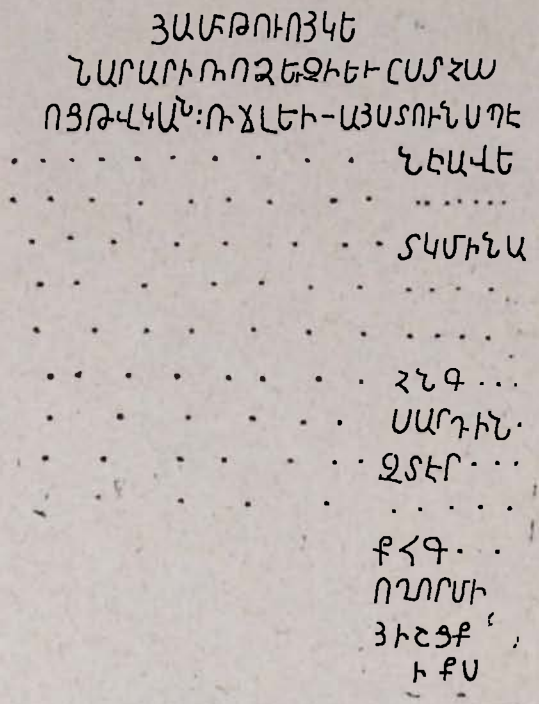

ՅԱՄԻ ԹՈՒՈՑ ԿԵ|ՆԱՐԱՐԻ
:ՌՄԶ: ԵՒ :Զ: Ի ԵՒ ԸՍՏ
ՀԱՅՈՑ ԹՎԱԿԱՆԻ :ՌՃԼԵ:
Ի ՅՊԱՅՍ ՏՈՒՆՍ . . . . .

. . . .

. . . .

ՔԱՀԱՆԱՅ ԳՐԻԳՈՐԻ |
ՈՂՈՐՄԻ | ՅԻՇԵՑԷՔ | Ի ՔՍ

Արձանագրությունը խիստ հողմահարված է, քարի երեսի մասը շերտերով թափվել է:

Վերջին չորս տողը մուտքի կողքին է գրված և կարող է անջատ արձանագրություն լինել:

324. ԼՈՐ. «ԾԱՌՈՒ» ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ եկեղեցու հարավային պատի ցածրի մասում, արտաքուստ ագուցված խաչքարի ճակատին և շրջանակներին.

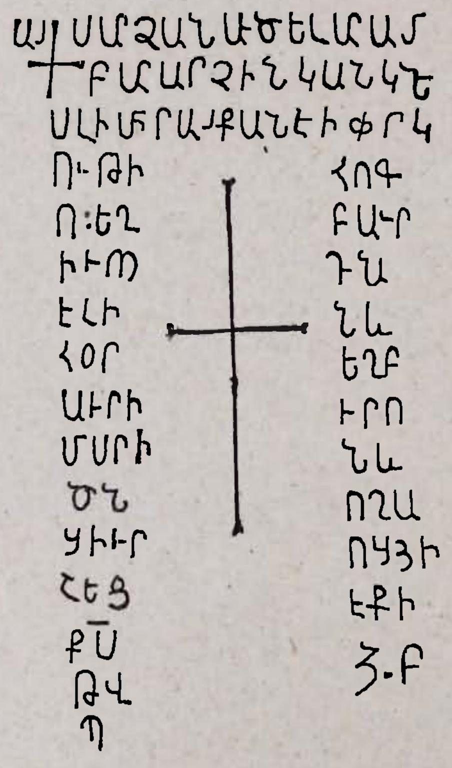

ԱՅՍ ԱՐՁԱՆ ԱՒԾԵԼԱԼ ԱՐԵԱՄԲ
ԱՐԱՐՉԻՆ ԿԱՆԿՆԵԱԼ Ի ՄԻՐԱՑ-
ՔԱՆ Է. Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈ ԵՂ-
ԲԱՒՐ ԻՒՐՈՑ ԴԱՆԷԼԻՆ ԵՒ ՀՕՐ-
ԵՂԲԱՒՐ ԻՒՐՈ ՄԱՐԻՆ ԵՒ ԾՆՈ-
ՂԱՑ ԻՒՐՈՑ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ.
ԹՎ. :ՊՀԲ:

325. ԼՈՐ. «ԾԱՌՈՒ» Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ եկեղեցու հարավային կողմի լուսամուտի տակ արտաքուստ ագուցված արձանագրության մաս, մի քարի վրա.

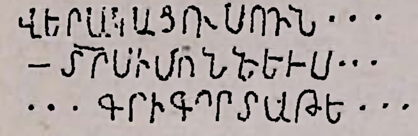

ՎԵՐԱԿԱՑՈՒ ՍՈՐԻՆ . . .
ԶՏՐ ՍԻՄՈՆԻՆ ԵՒ ՍԱՐԳՍԻ
ՀԱՒՐ ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՒՆ...

ԴԱՐԱԲԱՍ (ՀՆՈՒՄ ԸՂՈՒԵՐԾ)

Հնում Ըղուերծ անունով երկու գյուղ է գոյություն ունեցել. մեկը Հարանդ գավառում (այժմ Գորիսի շրջան) և մյուսը Ծղուկ գավառում (այժմ Սիսիանի շրջան). առաջինի հարկի չափը եղել է 12 և վերջինի՝ 10։

Մեր նկարագրածը նախկին Ծղուկ գավառի Ըղուերծն է, այժմ Սիսիանի շրջանի Լորաձորի հովտում և կոչվում է ԴԱՐԱԲԱՍ։

Այս գյուղի անունը առաջին անգամ հիշատակվում է Ստ. Օրբելյանի օգտագործած վավերագրերի մեջ՝ 844 թվին[1]*։*

Գյուղում այժմ կան հետևյալ հուշարձանները.

1. Ս. Աստվածածին. *եկեղեցի. համաձայն այժմ ուգոյություն չունեցող արձանագրության, շինել են Տարսայիճ Օրբելյանն ու իր կին Մինախաթունը, 13-րդ դարի երկրորդ կեսին։ Այս եկեղեցուց մնում են այժմ միայն հիմնապատերը, բեմի կողքերին կանգնած մեկական խաչքարեր և շուրջը թափված մի քանի այլ խաչքարեր ու մշակված քարեր։*

2. Ս. Ստեփանոս. *եկեղեցի, նախորդից քիչ արևմուտք, փոքրիկ թաղակապ շենք է եղել, կտուրն ամբողջովին թափված է այժմ. շինված է կոփածո քարերով։*

3. Գերեզմանատուն. *գտնվում է գյուղի հյուսիսային ծայրին. այստեղ կան խաչքարեր և գերեզմանաքարեր. մի մասն արձանագրված, հնագույնի թվականը 1314.*

Կամուրջ. *գտնվում է գյուղից ներքև, Որոտան գետի վրա. միակամար գեղեցիկ կառուցվածք է, կամարը սրբատաշ քարերով. աջ ափին հենված է քարաժայռերի վրա, իսկ ձախ, ցածր ափը արհեստականորեն բարձրացված է պատնեշներով ու թմբով. համաձայն արձանագրության՝ շինված է 1675 թ.։ Տեղում հայտնի է «Արզումանի կամուրջ» անունով։*

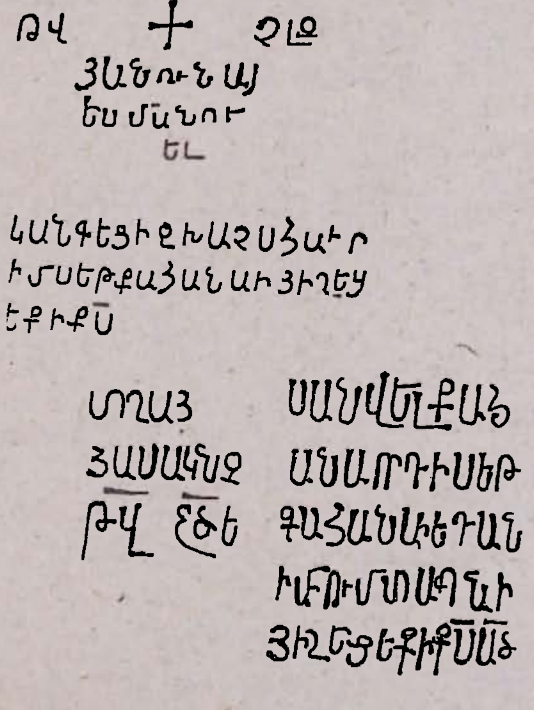

326. ԴԱՐԱԲԱՍ. ս. Աստվածածին եղեղեցու բեմի հարավից կանգնած խաչքարի և պատվանդանի վրա.

ԹՎ. :ՉԼՉ: | ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ | ԵՍ ՄԱՆՈՒ|ԵԼ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱՉՍ ՀԱՒՐ | ԻՄ ՍԵԹ ՔԱՀԱՆԱՒ ՅԻՇԵՑ|ԷՔ Ի ՔՍ.

ՍԱՆՎԵԼ ՔԱՀԱՆԱ ՈՐԴԻ ՍԵԹ ՔԱՀԱՆԱՒ ԵԴԱՆ Ի ՄԻՈՒՄ ՏԱՊԱՆԻ. ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ. ԱԾ. ՏՂԱՅ ՀԱՍԱԿՆ [Զ]. ԹՎ. :ՋԾԵ:

Պատվանդանի վրա երեք խորաններ են, որոնցից հյուսիսայինը պարապ է։

Լուսանկ. տախտ. XXXII, 125.
(Թվականի մասը չի երևում)։

[1] *Ստ. Օրբելյան, 210*